

očekivanje neće biti iznevjereno. Zato je važno naglasiti onaj drugi sadržaj kakvoga je u nas inače puno manje: to je povijest problema, problema koji nas muče nerijetko i danas. Naši davni prethodnici i neposredni učitelji postaju u Pranjkovićevim tekstovima naši sugovornici u neprekinutoj i neprekidnoj znanstvenoj raspravi. U tekstu o Šulekovim prinosima hrvatskom vojnom nazivlju Pranjković spominje kako je Matoš dva poznata Šulekova rječnika nazvao "intelektualnom hrvatskom štedionicom". Dok čitate Pranjkovićevu knjigu, postajete svjesni da sve ono što su prethodnici stvorili predstavlja neki štedionički zalag za kojim možete posegnuti kad razmišljate o znanstvenim i stručnim problemima pa to daje novu dimenziju njihovim dosezima: poštovanje nije uvjetovano samo

time jer je to vaša povijest, vaša tradicija, nego i time što se ona može uključiti u suvremeni nam trenutak i što može pomoći u aktualnim raspravama.

Svi znamo da naši jezikoslovni proizvodi nemaju jako brojno čitateljstvo. Prvi korak u popravljaju situacije bio bi da počnemo marljivije čitati jedni druge. Pranjkovićevo lijepo pisana knjiga, nastojao sam to barem donekle pokazati, vrijedna je pažnje svakoga tko se na bilo koji način zanima za hrvatski jezik. Pisao ju je znanstvenik vrlo obaviješten i posve predan našim zajedničkim naporima. Knjigu je objavio "Disput" iz Zagreba, izdavač koji zauzeto i uspješno posreduje našoj kulturnoj javnosti recentne i relevantne filološke, posebice kroatističke, sadržaje u ukusno opremljenim knjigama.

Stjepan Damijanović

JEZIK I NJEGOVE SLUŽBE

Josip Silić

FUNKCIONALNI STILOVI HRVATSKOGA JEZIKA

(Disput, Zagreb, 2006.)

Lako dokazivu, notornu činjenicu da se jezik kao sredstvo međuljudske komunikacije raslojava, uporabno diferencira prilagođujući se tako raznolikim životnim (komunikacijskim) situacijama različite su teorijske koncepcije na različite načine nastojale – i nadalje nastoje – objasniti i potkrijepiti. U slavenskim je pak filologijama tradicionalno najza-

stupljeniji na strukturalističkoj lingvistici utemeljen funkcionalnostilistički pristup. Učenje da je svaki (standardni) jezik jedinstvo svojih podsustava – *funkcionalnih stilova* u hrvatskoj je stilistici i lingvistici već desetljećima zastupljeno u prvome redu zahvaljujući napisima Krunoslava Pranjića (*Jezik i književno djelo*, 1968) i Josipa Silića (dugogodišnje je

autorovo zanimanje za jezične značajke pojedinih funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnog jezika rezultiralo nizom tekstova koji su u drugoj polovici 90-ih godina 20. stoljeća objavljivani ponajviše i ponajprije u časopisu "Kolo" Matice hrvatske). Ovom se prigodom Silićevim studijama vraćamo s dobrim razlozima: sabrane, dotjerane i dopunjene pojavile su se ukoričene – u knjizi *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, objelodanjenoj 2006. godine u izdanju zagrebačke nakladničke kuće *Disput*.

Našavši se u novom – ovaj put u *svome* – kontekstu, tekstovi nastajali u rasponu i dužemu od jednoga desetljeća svakako zaslužuju *ново čitanje*: naime pružit će nam oni pouzdan uvid u teoriju funkcionalnih stilova u svoj njezinoj cjelovitosti (od teorijskih polazišta/ishodišta funkcionalne stilistike koja se prepoznaju u razlikovanju jezika kao sustava i jezika kao standarda, pa onda i hrvatskoga jezika i hrvatskoga standardnog jezika, preko iscrpnih opisa funkcionalnih stilova hrvatskoga /standardnog/ jezika do promišljanja o jeziku književnosti i jeziku pojedinih književnika, naposljetku i doticanja razine teksta kao *sinteze svega onoga što karakterizira funkcionalni stil*), ali i – upravo s obzirom na vremensku protežnost u kojoj su tekstovi nastajali – posvjedočit će o evoluciji same teorije funkcionalnih stilova. No krenimo redom!

Dvadeset je studija po tematskome ključu okupljeno u četiri knjižne cjeline. U *prvoj* su četiri teksta kojima Silić – zasnivajući svoj pristup na strukturalističkoj koncepciji predstavljenom De Saussureovom dihotomijom *jezik kao sustav*:

govor kao njegov ostvaraj te Coseriuovom trihotomijom *jezik kao sustav* : *norma* : *individualni govorni čin* – gradi teorijski okvir koji otvara prostore promišljanju standardnoga jezika kao jedinstva vlastitih podsustava – *funkcionalnih stilova*. Ponajprije se bavi pitanjima (su)odnosa (hrvatskoga) jezika kao sustava – koji ima svoje unutarnje, lingvističke zakonitosti, tj. implicitnu normu – i (hrvatskoga) jezika kao standarda – koji ima svoje unutarnjo-vanjske, sociolingvističke zakonitosti, tj. eksplicitnu normu. Složenost, pa i potencijalnu konfliktnost toga odnosa ilustrira činjenicom da se jezik kao sustav može suprotstaviti jeziku kao standardu i, obrnuto, jezik kao standard ne mora prihvatiti ono što hoće jezik kao sustav (primjerice, dok je *subjekt* u "sukobu" s jezikom kao sustavom, jezik kao standard između *subjekat* i *subjekt* bira upravo *subjekt*, pa time i jezik kao sustav i jezik kao standard ulaze u "sukob"). Istaknimo i ovo: u skladu s poslijesosirovskom koncepcijom za Silića *hrvatski jezik kao sustav* predstavlja jezik (*Langue*), odnosno potencijalnu veličinu, a *hrvatski jezik kao standard* jest govor (*Parole*), odnosno aktualna veličina, ili, drugim riječima, jezik je kao standard *normirani govor* (str. 17). U nastavku će potom biti razmotren i odnos hrvatskoga jezika i hrvatskih narječja, i to s aspekta jezika kao sustava, ali i u odnosu spram hrvatskoga standardnog jezika: ne dovodeći u pitanje nemalu ulogu koju su hrvatska narječja – štokavsko, kajkavsko i čakavsko – imala u nastajanju hrvatskoga standardnog jezika, autor će ih, dosljedno svom teorijsko-metodološkom konceptu, smatrati zasebnim sustavima – jezicima. Stoga o

štokavštini, čakavštini i kajkavštini ne govori kao o narječjima hrvatskoga jezika (i uklanja time očekivano, a metodološki sporno pitanje *kojega hrvatskog jezika?*), već, naprotiv, kao o *hrvatskim narječjima*. Samim je time na nov način postavljeno i pitanje tzv. dijalektalne književnosti (ustvari, hrvatska se književnost i danas, kao i u prošlosti, ravnopravno piše na trima književnim jezicima; takvim se pak stavom izbjegava posljedični status *drugorazrednosti* nerijetko pripisivan "dijalektalnoj" književnosti napisanoj na kajkavskome ili čakavskome, ali ne i onoj na štokavskome), pa onda i dijalektizama u hrvatskome standardnom jeziku (budući da dijalektizam dolazi iz sustava kojemu standardni jezik pripada, u hrvatskome standardnom jeziku to mogu biti samo štokavizmi). Naposljedku u posljednjoj se studiji prve cjeline Silić vraća pitanjima funkcioniranja (hrvatskoga) standardnoga jezika, i to na već uspostavljenoj osi *jezični sustav – realizacija/ostvaraj*. Imajući naime u vidu standardni jezik kao *ostvaraj jezika kao sustava* ili, preciznije, kao prvi stupanj konkretizacije toga sustava (str. 18–19), u *polifunkcionalnosti* života koji standardni jezik prati nalazi razloge (i, posljedično, nepobitne dokaze) *polifunkcionalnosti standardnoga jezika*. Znamo li dakle da (hrvatski) standardni jezik – kao jezik (hrvatske) polifunkcionalne javne komunikacije – na jedan način funkcionira u znanosti, na drugi u administraciji, na treći u novinama, na radiju i televiziji, na četvrti u privatnim razgovorima, na peti u književnosti, složiti ćemo se i s konstatacijom da je standardni jezik kao cjelina apstraktan, te da su *funkcionalni stilovi*

oblici njegove realizacije (str. 38–39). Dominantna pak misao o dijalektici odnosa standardnoga jezika i njegovih funkcionalnih stilova – "Tko misli da sve što je svojstveno jednomu funkcionalnom stilu mora biti svojstveno i drugomu funkcionalnom stilu, odnosno drugim funkcionalnim stilovima, pa onda i standardnomu jeziku kao cjelini, taj dokida dijalektiku odnosa standardnoga jezika i njegovih funkcionalnih stilova. Taj, drugim riječima, polifunkcionalnost standardnoga jezika svodi na monofunkcionalnost. Pa kako standardnoga jezika nema bez njegove polifunkcionalnosti, dokida i sam standardni jezik." (str. 36) – na ponajbolji način najavljuje iduće tekstove, u kojima su se u središtu Silićeve pozornosti našle značajke pojedinih funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnoga jezika.

U *drugome*, moglo bi se dakle – s obzirom na temu i koncepciju knjige – ustvrditi središnjemu poglavlju riječ je o pet funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnoga jezika: o znanstvenome, o administrativno-poslovnome, o novinarsko-publicističkome, o književnoumjetničkome (ili beletrističkome) i razgovornome funkcionalnom stilu. Tako pet u to poglavlje uključenih tekstova po istom metodološkom obrascu opisuje pet podsustava standardnoga jezika iscrtavajući pritom rešetku njegovih funkcionalnih stilova. Recimo odmah i ovo: ono što bi se toj rešetki – *načelno* – moglo zamjeriti – da mnogolikost i dinamiku jezične zbilje nastoji ukrotiti svrstavajući pojedine jezične realizacije u unaprijed definirane pretince – unutar same je teorije dobrim dijelom premošteno!

Naime osim o funkcionalnim stilovima govori se i o pojedinim njihovim žanrovima i/ili podstilovima (te i o njihovim značajkama po kojima oni mogu odudarati od općih značajka funkcionalnoga stila kojemu se općenito priključuju), ali i o (ne)prihvatljivim interferencijama među pojedinim funkcionalnim stilovima (primjerice, upozorava se na elemente administrativno-poslovno ga stila u znanstvenome ili novinarsko-publicističkome stilu, na utjecaj razgovornoga stila na književnoumjetnički i administrativno-poslovni stil i sl.). Posebno pritom valja istaći Silićevu osjetljivost za realne probleme komunikacije: osvrćući se na obilježja jezika u različitim područjima života u društvenoj zajednici, upozorava on i na ono što odudara od prihvatljivoga i očekivanoga u okviru društvenom funkcijom definiranih jezičnih uporaba, ali i na pojave stilske (jezične) inflacije. Upravo će to – dakle s jedne strane iscrpno popisivanje pravila koja vrijede za svaki funkcionalni stil, s druge strane uvažavanje *međuprostora* funkcionalnih/jezičnih prožimanja, podjednako kao i uočavanje *slabih strana* pojedinih funkcionalnih stilova – Silićevu (a time i hrvatsku!) teoriju funkcionalnih stilova učiniti dinamičnom i otvorenom za promjene, o kojima će ponajbolje posvjedočiti i neki od tekstova objavljeni u preostalim dvama poglavljima.

Najavimo: pomaci se u pristupu funkcionalnim stilovima očituju u prvome redu s obzirom na interpretaciju književnoumjetničkoga (beletrističkog) stila, a potom i u otvaranju prema *tekstu* (a to znači i jezičnoj komunikaciji!) – jer, spomenimo, raniji su se opisi funkcionalnih

stilova uglavnom zadržavali na jedinicama hijerarhijski nižima od razine teksta.

Upravo u *trećemu* poglavlju okupljeni su tekstovi koji se dotiču pitanja jezika književnosti. Osim onih posvećenih jeziku pojedinih književnika (Ivana Despota, Antuna Mihanovića i Slobodana Novaka) te priloga o funkcionalnoj stilistici u kontekstu Pranjijeve stilistike – u kojem je najavljeno propitivanje metodološki složena odnosa jezika književnoga djela i standardnoga jezika – tu je i studija intrigantna naslova *Je li jezik književnoumjetničkoga djela problem jezika funkcionalnoga stila standardnoga jezika? (Uvodna razmišljanja)*. Tim se tekstom uspostavlja dijalog s osam godina ranije objavljenim i u ovoj knjizi također pretnutim prilogom *Književnoumjetnički (beletristički) stil* – uz koji se stoga i javlja napomena: “Danas na književnoumjetnički (beletristički) stil gledamo drukčije nego što smo gledali kad smo ovaj tekst pisali. (...) No ipak tekst donosimo (...), s jedne strane, zato jer se na jezik umjetničkoga djela još uvijek gleda kao na vid jezika standardnoga jezika i, s druge strane, zato da pokažemo razvoj svoga gledanja na problem o kojemu je riječ” (str. 97) – ali i, s obzirom na to da se novo gledanje predstavlja tek kao *uvodno razmišljanje*, u raspravu se želi uključiti i one koji o jeziku književnoga djela promišljaju na drugi način. No o čemu je zapravo riječ?

Temeljno je pitanje je li jezik književnoga djela uistinu funkcionalni stil standardnoga jezika ili, drugim riječima, može li se na jezik u književnosti gledati kao na oblik realizacije standardnoga jezika. Imajući naime na umu *indivi-*

dualnost jezika književnosti (str. 100), pa onda i književnikovu *neovisnost o jezičnome standardu* (str. 102), u već utvrđenom će (strukturalističkom) teorijskom kontekstu razlikovanja *jezika kao sustava i jezika kao standarda* – a i s obzirom na Coseriuovu trihotomiju *jezik kao sustav : norma : individualni govorni čin* – Silić motriti put kojim u govornoj komunikaciji prolazi književnik: put je to od sustava do individualnog govornog čina mimo norme (stoga književnik jezična sredstva bira slobodno, bez zabrane), za razliku od puta koji od sustava do individualnog govornog čina ide kroz standardni jezik, a koji je značajka drugih *funkcionalnih stilova* (str. 180–181). Književnikov je jezik, prema tome, jezik potencije, tj. ostvarljiv – *postajući*, a ne jezik realizacije potencije, tj. ostvaren – *postojeći* (str. 11 i 182). Posljednji je to korak do zaključka: na jezik književnoumjetničkoga djela “treba gledati kao na jezik *sui generis*. On nije odvojak standardnoga jezika kao njegov funkcionalni stil. Funkcionalni stil (standardnoga jezika) sam po sebi nije jezik, a jezik književnoumjetničkog djela jest. Njegove norme nisu norme jezika kao standarda, nego norme jezika kao sustava” (str. 184). Dodajmo i ovo: potaknuti *dijalogenošću* i *dinamičnošću* Silićeva pristupa teoriji funkcionalnih stilova – na što, uvodno, i sam autor upućuje ističući kako je, uključujući u knjigu tekstove nastajale u dužem vremenskom rasponu, *na stanovit način dolazio u sukob sa sobom*, ali i da je želio pokazati *postupan prijelaz na drugačiji pristup* (str. 11–12) – prepoznamo prostore i za propitivanje pojma i statusa razgovornoga stila (standardnog) jezika, tim prije što se

autor i sam poziva na različita poimanja i različite interpretacije razgovornoga jezika i razgovornoga funkcionalnog stila (str. 108–109).

Naposlijetku četvrto je poglavlje okupilo tekstove o *tekstu!* Evo zašto to smatramo posebno vrijednim: u polazištima je teorije funkcionalnih stilova razmatranje načina *funkcioniranja* (standardnoga) jezika u različitim društvenim komunikacijskim situacijama (pa se u tom smislu standardni jezik i određuje kao jezik *polifunkcionalne javne komunikacije*); znamo li pak da upravo (ili, bolje: *tek i jedino*) *tekst* predstavlja komunikaciju, odnosno da komuniciramo tekstovima – a tek potom hijerarhijski nižim jedinicama (gledište je to na kojemu se snaži također na strukturalizmu utemeljena *funkcionalna gramatika* M. A. K. Hallidaya) – onda, složiti ćemo se, i *iskorak* funkcionalne stilistike u pravcu teksta ima i više no simbolično značenje! U tom će kontekstu svakako ponajviše pozornosti privući u četvrtoj, posljednjoj knjižnoj cjelini prva – i ovdje prvi put objavljena – studija *Tekst i funkcionalni stilovi* (Na primjeru znanstvenoga stila).

Polazište je Silićeva promišljanja o tekstu razlikovanje *gramatike* (kao modela) i *komunikacije* (kao ostvaraja modela), pa odatle i apstraktnoga *značenja* (apstraktnoga po tome što ne ovisi o kontekstu) i konkretizirana *smisla* (koji, naprotiv, ovisi o kontekstu). Naime jedino će s obzirom na uspostavljenu razliku *gramatika – komunikacija, značenje – smisao, odnosno apstraktno – konkretno* biti moguće razumjeti redosljed sintaktičkih komponenata u hrvatskome jeziku, ali i redosljed

komponenta rečenice kao komunikacijske jedinice, odnosno kao *iskaza* (i riješiti se zablude da je bilo jedan bilo drugi poredak slobodan!): rečenica kao model, kao potencijalna veličina zasniva se na osnovnom poretku *subjekt – predikat – objekt*, no i rečenica kao komunikacijska jedinica, kao aktualna veličina ima utvrđen redosljed *tema* (ono što je uvjetovano kontekstom, stoga neinformativno, pa u komunikaciji može biti i ispušteno) – *rema* (ono što nije uvjetovano kontekstom, znači ono informativno). (Tim će se pitanjima Silić iscrpnije baviti u još dvama tekstovima uključenima u ovu knjigu – *Gramatički redosljed rečeničnih komponenata te Gramatički i komunikacijski redosljed rečeničnih komponenata u suodnosu*.) I ne samo to! Rečenična će nas aktualizacija dovesti do pitanja ustrojstva teksta. Činjenicu pak da se o strukturi teksta – pa i o strukturi rečenica u nj uključenih – zaključuje na primjeru znanstvenoga teksta ne bi trebalo dovoditi u pitanje: kompleksna će znanstvena misao morati biti popraćena kompleksnim jezičnim strukturama ili, Hallidayevim riječima, rezultirat će svojevrsnom *ekskluzivnošću* znanstvenoga jezika koja je ipak ponajmanje uvjetovana uspostavljenim terminološkim sustavima – već upravo cjelinom znanstvenoga jezika; ne manje važno, znanstveni je stil *najkontroliraniji* pa “traži od svoga autora da bude standardnojezično solidno opremljen” (str. 12), odnosno “znanstveni tekst karakterizira tradicionalna normativnost” (str. 194). Polazeći dakle od spoznaje o interakciji znanstvene misli i znanstvenoga jezika, posebnu će pozornost Silić posvetiti ne samo organizaciji

znanstvenoga teksta nego i sredstvima kojima se unutarrečenične i međurečenične veze *materijaliziraju*: junktora i konektora. S obzirom na njihovu konektorsku ulogu posebno će razmatrati čestice, ali i modalne riječi, pa i druga sredstva koja mogu poslužiti međutekstnim vezama, primjerice antepovnanost zavisne surečenice, samostalna pitanja, imperative, priloge upućivačkoga karaktera, pokazne zamjenice, izraze tipa *na početku, u uvodnome dijelu, na kraju, napokon, sve u svemu, na taj način, u skladu s time* i sl. Zaključak će pak – “Funkcionalni je stil funkcionalni stil u prvome redu po svome tekstu” (str. 217) – zasigurno baciti novo svjetlo na teoriju funkcionalnih stilova, pa i najaviti potrebe novih istraživanja na tome području. No recimo još i ovo: i ne samo širenjem zanimanja na tekst i komunikaciju njime obogaćeno je dosadašnje promišljanje znanstvenoga funkcionalnog stila! Ne dovodeći naime u pitanje objektivnost znanosti, pa onda ni njezina jezika (str. 43–44, 192), Silić će se – našavši za to uporišta i u ruskoj funkcionalnoj stilistici, napose u pisanju E. S. Trojanskaje – dodatno založiti za razlikovanje *ekspresivnosti* (poželjne i u znanstvenome tekstu) i *emocionalnosti* (kojoj nema mjesta u znanosti): “Ako želi djelovati na čitatelja ili slušatelja, znanstvenik mora uvećati snagu svoga izraza. (...) Dakle i znanstvenik mora u svoj tekst unijeti određenu dozu strasti” (str. 192–193). Nismo li se time riješili još nekih predrasuda o tome kako bi znanstveni tekst trebao izgledati? Naposljetku i takvim su razmišljanjima tekstovi okupljeni u ovoj knjizi, uzajamno se dopunjujući i ko-

mentirajući, uspostavili dijalog, ali – možda još i važnije – na dijalog su i pozvali!

Nakon svega iskazanoga pitanje se opravdanosti skupnoga objavljivanja tematski povezanih, ali u dužem razdoblju pisanih studija pokazuje pleonastičnim! Ipak, uza sve rečeno monografija nam je o funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika kronično nedostajala, a

od Josipa Silića – autora koji se u hrvatskomu jezikoslovlju najviše, teorijski i metodološki najtemeljitiije bavio tom problematikom, ktome, suautora, s Ivom Pranjkovićem, *Gramatike hrvatskoga jezika* u koju je prvi put uključena i gramatika funkcionalnih stilova – ona se doista i mogla očekivati.

Lada Badurina

PREGLED HRVATSKIH GRAMATIKA I POGLED U NJIH

Sanda Ham

POVIJEST HRVATSKIH GRAMATIKA

(Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.)

Dosad jedina povijest hrvatskih gramatika napisana u nas napokon je pred nama. Grani kroatistike koja se bavi eksternom povijesti hrvatskoga jezika već je dugo poznata bogata jezikoslovna djelatnost koja se protezala, može se reći čak i usporedno s ostalom filološkom djelatnosti – gotovo da je naime bilo pravilo da i hrvatska starija nelingvistička djela sadrže barem osvrt, a počesto i prave studije o nekim tada važnim jezikoslovnim ili, točnije, sociolingvističkim, prvenstveno standardološkim pitanjima. Višestoljetno je zanimanje za jezikoslovna pitanja u hrvatskoj povijesti imalo dakle vrlo živu teorijsku i praktičnu narav. Sastavljanje je gramatika jedna od okosnica standardizacijskih procesa u svakome jeziku – kodifikacija je to kojoj

je nužno morao prethoditi skup teorijsko-metodoloških postavki i jezikoslovnih promišljanja, pri čemu je za povijesni razvoj standardnojezičnih procesa u hrvatskome jeziku u cjelini posebno važan i zanimljiv postupak *odabira* među jezičnim danostima.

Jedan je od najvažnijih i najdaleko-sežnijih izbora za hrvatsku standardno-jezičnu stvarnost bio odabir štokavskoga narječja kao osnovice za standardni jezik¹

¹ I u ovoj svojoj knjizi S. Ham, kao što je znano i iz drugih njezinih radova, kao istoznačnicu *standardnome jeziku* rabi stariji termin *književni jezik*. Razlozi zbog kojih je u suvremenoj kroatistici u posljednjem desetljeću posve prevladao termin *standardni jezik* nisu samo u njegovoj jednoznačnosti, nego i u tome što je njegovim uvođenjem omogućeno razlikovanje između s jedne strane "uprosječenoga" polifunkcionalnog idioma općeobvezatnoga